

HENRYK ROGACKI

Zróżnicowanie aktywności eksportowej i importowej województw w Polsce

Badania zmian zachodzących w przestrzeni gospodarczej nie podejmują kwestii zróżnicowania siły powiązań poszczególnych regionów z rynkiem międzynarodowym. Opracowania dotyczące przekształceń w handlu zagranicznym Polski ujmują zagadnienia w relacji: Polska – inne państwa, tak jakby przestrzeń naszego kraju była z tego punktu widzenia całkowicie homogeniczna. Istnieje wprawdzie szereg opracowań o inwestycjach zagranicznych w różnych regionach Polski, ale jedynie w kontekście określania czynników wpływających na ich rozwój. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że inwestycje te generowały rozwój danego regionu także poprzez tworzenie impulsów dla powiązań eksportowo-importowych.

Celem tego opracowania jest przedstawienie zróżnicowania natężenia eksportu i importu poszczególnych województw Polski, zgonie z nowym podziałem terytorialnym. Zaprezentowano zmiany udziału w eksporcie i imporcie w latach 1994-1998, zmiany salda obrotów handlu zagranicznego, relacje między eksportem danego województwa, a jego udziałem w dochodzie narodowym, ludności, liczbie podmiotów gospodarczych oraz zatrudnienia w przemyśle i budownictwie. Zwrócono także uwagę na zróżnicowanie kierunków powiązań poszczególnych województw z zagranicą. Ograniczona objętość tego opracowania pozwoliła jedynie zasygnalizować problem różnic regionalnych jakie występują w przestrzeni Polski, gdy rozpatruje się jej związki z rynkiem zewnętrznym.

Podjęta problematyka wiąże się bardzo silnie z procesami restrukturyzacji naszej gospodarki. Należy nawet przyjąć, że analiza restrukturyzacji i szanse sterowania tymi procesami są ograniczone jeśli nie uwzględni się wpływu handlu międzynarodowego. Sfera ta, z punktu widzenia gospodarowania przestrzenią, wyraźnie rozszerza listę czynników warunkujących lokalizację i rozmieszczenie obiektów gospodarczych, zwłaszcza obiektów przemysłowych. Trzeba bowiem przy podejmowaniu decyzji związanych z lokalizacją i funkcjonowaniem podmiotów gospodarczych w naszej przestrzeni uwzględnić znaczące oddziaływania, czasem nawet bardzo odległych, konkurencyjnych obiektów gospodarczych w innych krajach.

Zwiększa się także zakres niepewności przy podejmowaniu decyzji, zwłaszcza w odniesieniu do obiektów o dużej skali zainwestowania i długim okresie zwrotu poniesionych nakładów. Odnosi się to przede wszystkim do przemysłu wydobywczego.

Do badania powiązań danego województwa z rynkiem światowym warto wykorzystać niektóre elementy teorii oddziaływania przestrzennego, zawarte w pracy Ulmana. Komplementarność, jako warunek zachodzenia wymiany między obszarami wyraża się w han-

dlu międzynarodowym głównie różnica struktury oferty towarowej, różnica cen i jakości. Sposobność alternatywna jest na rynku światowym sytuacją powszechną. Wynika ona z dużego nasycenia rynku, praktycznie wszystkimi towarami. Dlatego istnieje obecnie wiele komplementarnych obszarów alternatywnych i liczba ich stale się zmienia. Rezultatem tego jest słabnąca trwałość powiązań przestrzennych. Potwierdzają to porównania kierunków wymiany zagranicznej województw Polski w latach 1994 i 1998. Trzeci element triady Ullmana, czyli wpływ odległości na intensywność kontaktów znajduje odzwierciedlenie w efekcie sąsiedztwa i w różnicach kierunków wymiany handlowej pomiędzy województwami Polski, w zależności od ich położenia.

W przypadku polskiego eksportu i importu towarów można uznać, że w wymianie tej biorą udział prawie wyłącznie produkty przemysłowe i udział ten jest coraz większy (92% wartości eksportu w 1994 roku, 99% w 1998). Dlatego określając główne czynniki kształtujące aktywność eksportową i importową województw łączyć je trzeba przede wszystkim ze sferą przemysłu w Polsce i u partnerów zagranicznych. Należy do nich zaliczyć:

- strukturę przemysłu i jego nowoczesność,
- napływ kapitału,
- położenie województwa i kraju partnera,
- potencjał i poziom gospodarczy partnera,
- stabilność gospodarcza i polityczna,
- bariery własne i bariery partnera.

Dominujące znaczenie w eksporcie Polski ma woj. mazowieckie, choć jego udział wyraźnie maleje, podobnie jak drugiego w kolejności woj. śląskiego (tab. 1). Trzeba zaznaczyć, że na wszystkie wskaźniki dotyczące woj. mazowieckiego wpływa znacząco jego centralna część tj. dawne woj. warszawskie. Na przykład ludność tego obszaru stanowi tylko 48% ludności woj. mazowieckiego, ale ma on 88% udziału zarówno w eksporcie i imporcie woj. mazowieckiego. Zbiór województw, których udział w eksporcie Polski uległ zwiększeniu liczy 9 województw. Najbardziej wzrósł udział woj. wielkopolskiego z 7,5% do 11,2% i zajmuje ono obecnie trzecie miejsce na liście eksporterów. Znacząco wzrósł też udział woj. podkarpackiego i pomorskiego. Natomiast bardzo spadło znaczenie eksportu województw (oprócz wcześniej wymienionych mazowieckiego i śląskiego), dolnośląskiego, łódzkiego i małopolskiego. Ogólnie można stwierdzić, że zmniejszył się zakres koncentracji przestrzennej eksportu, wyrażony wskaźnikiem dywersyfikacji.

$$W_d = W_s - \frac{(a+b+\dots+m) - 75}{m}$$

gdzie: W_d – wskaźnik dywersyfikacji,

W_s – surowy wskaźnik dywersyfikacji równy najmniejszej liczbie elementów danej struktury (w tym przypadku województw) obejmujących łącznie minimum 75% udziału,

a, b, \dots, m - udział kolejnych obiektów (województw) składających się na W_s ,

W 1994 roku na 76,3 % polskiego eksportu składało się 7 województw ($W_d=6,78$), a w 1998 78,2% eksportu przypadało na 8 województw ($W_d = 7,33$). W przypadku im-

portu sytuacja jest stabilna, a poziom koncentracji większy (wskaźnik dywersyfikacji dla 1994 roku wynosił 5,5 a dla 1998 – 5,3). pierwsza pozycja woj. mazowieckiego jako importera (41,9% udziału) jest o wiele silniejsza niż jako eksportera i udział ten ma tendencję rosnącą. Drugie miejsce wśród województw-importerów zajmuje Wielkopolska (10,5% udziału) z największym przyrostem udziału w stosunku do 1994 roku.

Cechą polskiego handlu zagranicznego w badanym okresie jest wyraźnie szybsze tempo rozwoju importu niż eksportu (tab.1). Dotyczy to 11 z 16 województw. Można je podzielić na kilka podzbiorów. Jeden z nich grupuje jednostki o dużej i zbliżonej do siebie dynamice importu i eksportu (podkarpackie, wielkopolskie, lubuskie, kujawsko-pomorskie, pomorskie). Najniższą dynamiką zarówno eksportu, jak i importu cechuje się woj. łódzkie. Rezultatem wyższej dynamiki importu jest rosnący ujemnie saldo bilansu wymiany handlowej (tab. 2). Syntetycznie wyraża to iloraz wartości eksportu do importu, który wynosił w 1994 0,80 i w ciągu następnych 4 lat zmniejszył się do wartości 0,60. Ujemne saldo w handlu zagranicznym polski generowane jest głównie w woj. mazowieckim, a jak ukazują to dane odnoszące się do poprzedniego podziału administracyjnego, przede wszystkim w dawnym województwie warszawskim. Druga grupa jednostek o znaczącym ujemnym saldzie to województwa: wielkopolskie, łódzkie, małopolskie, a więc regiony, w których występują duże aglomeracje miejskie. Brakuje w tym zbiorze jedynie woj. dolnośląskiego, ale powodem tego jest rekompensowanie dużego ujemnego salda aglomeracji Wrocławia przez eksport miedzi LGOM. Można więc wnioskować, że duży kapitał zagraniczny przyciągany do tych ośrodków pojawia się tam głównie w postaci importu interwencyjnego, który pociąga za sobą wzrost importu konsumpcyjnego. Jeśli wniosek ten jest słuszny, można sadzić, że efekt inwestycji spowoduje, że ujemne saldo bilansu handlowego będzie miało na tych obszarach tendencję malejącą.

Uznano za celowe określenie poziomu eksportu danego województwa w stosunku do podstawowych dostępnych obecnie, cech społeczno-gospodarczych. Wybrano pięć takich cech, co do których można sadzić, że mają związek z aktywnością eksportową danego regionu, jako jego podstawa ludnościowa i gospodarcza. Są to: udział w liczbie ludności, udział w produkcji krajowym brutto, udział w liczbie pracujących w przemyśle i budownictwie, udział produkcji przemysłu oraz udział w liczbie podmiotów gospodarczych. Obliczono ilorazy udziału każdego województwa w eksporcie w stosunku do każdej z wyżej wymienionych cech (tab.3). Przyjęto, że te województwa, w których ilorazy mają wartości większe od 1 należą do regionów o wyższej aktywności eksportowej. Tylko cztery województwa, a mianowicie zachodniopomorskie, pomorskie, wielkopolskie i lubuskie w zakresie wszystkich ilorazów mają wartości większe od 1. Można je zaliczyć do regionów o największej aktywności eksportowej w stosunku do swojego potencjału ludnościowego i gospodarczego. Drugą grupę stanowią województwa: mazowieckie, warmińsko-mazurskie, śląskie i dolnośląskie. Wprawdzie aktywność eksportowa tej grupy jest jeszcze obecnie większa niż przeciętna, ale zawiera ona w sobie główne województwa o małej dynamice eksportu i malejącym jego udziale, co może oznaczać, że w przeszłości nie będą mieścić się w tym zbiorze. Trwałe miejsce w tej grupie może mieć woj. warmińsko-mazurskie, które charakteryzuje się dużą dynamiką eksportu (212). Pozostałych 8 województw charakteryzuje się niższym udziałem w eksporcie niż wskazuje to ich potencjał ludnościowy i gospodarczy.

Tab.1. Eksport i import oraz dynamika eksportu i importu według województw w latach 1994-1998

Województwo	Udział w eksporcie w %		Udział w imporcie w %		Dynamika eksportu 1994 = 100	Dynamika importu 1994 = 100
	1994	1998	1994	1998		
Dolnośląskie	9,2	7,7	5,2	5,3	135	217
Kujawsko-Pomorskie	3,9	4,8	3,1	3,4	203	229
Lubelskie	2,3	2,9	1,3	1,2	209	211
Lubuskie	3,1	3,3	2,1	2,1	176	302
Łódzkie	5,8	4,3	6,8	4,8	123	149
Małopolskie	6,0	4,8	6,4	5,1	130	169
Mazowieckie	23,4	19,0	40,5	41,9	133	223
Opolskie	2,2	1,9	1,3	1,4	139	214
Podkarpackie	2,1	3,9	1,5	2,0	301	294
Podlaskie	0,9	1,6	0,8	0,9	196	242
Pomorskie	6,3	8,1	5,8	5,7	209	208
Śląskie	18,0	16,6	9,7	9,9	150	217
Świętokrzyskie	1,2	1,0	0,9	1,0	130	251
Warmińsko-Mazurskie	2,2	2,9	1,7	1,6	212	192
Wielkopolskie	7,5	11,2	8,7	10,5	240	258
Zachodniopomorskie	5,9	6,0	4,2	3,2	167	160
Polska	100,0	100,0	100,0	100,0	164	218

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS

Najslabszą aktywnością eksportową charakteryzują się województwa: świętokrzyskie, małopolskie i łódzkie. Szczególnie niskie są ilorazy dla woj. świętokrzyskiego. Dla żadnej z cech iloraz nie osiąga 0,50.

Analiza korelacji udziału danego województwa w eksporcie z cechami uwzględnionymi w tabeli 3 wykazała, że najsilniejszy jest związek z udziałem w liczbie podmiotów gospodarki ($r = 0,9765$) i udziałem w liczbie pracujących w przemyśle i budownictwie ($r = 0,9529$). Pierwszą z tych cech wiązać można z natężeniem przedsiębiorczości na danym obszarze, której skutkiem jest powstanie wielu nowych obiektów gospodarczych szukających zbytu towarów i usług także na rynkach zagranicznych. Slabsza korelacja z drugą cechą jest głównie skutkiem dużej rozbieżności między wielkością eksportu a poziomem uprzemysłowienia w województwie śląskim i łódzkim (przewaga uprzemysłowienia) oraz mazowieckim (przewaga eksportu).

Tab.2. Relacja eksportu do importu oraz saldo handlu zagranicznego województw w latach 1994 i 1998

Województwo	Eksport/Import		Saldo handlu zagranicznego w mln dolarów	
	1994	1998	1994	1998
Dolnośląskie	1,43	0,89	478	-268
Kujawsko-Pomorskie	1,01	0,89	4	-163
Lubelskie	1,48	1,46	128	260
Lubuskie	1,18	0,69	80	-429
Łódzkie	0,68	0,56	-468	-955
Małopolskie	0,75	0,58	-340	-979
Mazowieckie	0,46	0,27	-4682	-14100
Opolskie	1,35	0,88	98	-75
Podkarpackie	1,13	1,16	42	149
Podlaskie	0,90	1,10	-16	41
Pomorskie	0,86	0,87	-169	-347
Śląskie	1,48	1,03	1013	115
Świętokrzyskie	1,16	0,60	29	-186
Warmińsko-Mazurskie	1,06	1,17	20	116
Wielkopolskie	0,69	0,64	-583	-1742
Zachodniopomorskie	1,12	1,17	107	250
Polska	0,80	0,60	-4329	-18825

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS

Charakterystyczną cechą polskiego eksportu jest to, że znaczący udział mają w nim duże firmy, głównie spółki akcyjne i spółki z o.o. Jak pokazują to zestawienia sporządzone od czterech lat przez Agencję BOSS, przy współudziale Krajowej Izby Gospodarczej, w 1998 roku 10 największych eksporterów towarów skupiało 17,9% eksportu, a stu miało 39,1% udziału w polskim eksporcie. Ten wysoki poziom koncentracji eksportu w stosunkowo niewielkiej liczbie firm ulega wprawdzie powolnemu zmniejszeniu, ale nie można przesądzić, że jest to tendencja trwała, co pokazuje zestawienie udziału największych eksporterów w poprzednich latach:

1995 – 43,1%

1996 – 34,9%

1997 – 39,2%

1998 – 39,1%.

Wśród 100 największych eksporterów coraz większa jest liczba firm zagranicznych (w 1997 były to 33 firmy). Są to z reguły filie silnych koncernów światowych (Bączyk, Zarzycki, 1998), które „dysponują nie tylko nowoczesną technologią i kapitałem, ale także dostępem na preferencyjnych warunkach do rynków całej Europy, a niekiedy i świata”. Pozytywną tendencją, która rysuje się po przeanalizowaniu zestawień z kilku lat jest „wypierania” z nich spółek surowcowych, a w ich miejsce wchodzi przedsiębiorstwa przemysłu elektromaszynowego (Stefaniak, 1999).

Tab.3. Udział województwa w eksporcie w stosunku do udziału w ludności, produkcji krajowym brutto, liczbie podmiotów gospodarki, liczbie pracujących w przemyśle i budownictwie oraz produkcji przemysłu w 1998 roku

Województwo	Iloraz udziału województwa w eksporcie w stosunku do:				
	udziału w liczbie ludności	udziału w PKB ^a	udziału w liczbie podmiotów gospodarki ^a	udziału w liczbie pracujących w przemyśle i budownictwie ^a	udziału w produkcji przemysłu ^a
Dolnośląskie	1,00	1,05	0,88	1,96	1,03
Kujawsko-Pomorskie	0,89	1,04	0,94	0,92	1,07
Lubelskie	0,50	0,69	0,69	0,74	0,88
Lubuskie	1,27	1,43	1,10	1,38	1,57
Łódzkie	0,62	0,66	0,61	0,61	0,57
Małopolskie	0,58	0,65	0,60	0,62	0,68
Mazowieckie	1,44	0,96	1,15	1,51	1,17
Opolskie	0,68	0,79	0,86	0,68	0,79
Podkarpackie	0,72	0,95	0,98	0,78	0,87
Podlaskie	0,50	0,70	0,62	0,76	1,00
Pomorskie	1,45	1,45	1,37	1,62	1,62
Śląskie	1,31	1,14	1,31	0,86	0,81
Świętokrzyskie	0,29	0,42	0,40	0,34	0,45
Warmińsko-Mazurskie	0,76	1,00	0,91	1,00	1,12
Wielkopolskie	1,30	1,19	1,24	1,22	1,19
Zachodniopomorskie	1,33	1,40	1,13	1,58	1,76
Polska	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00

^a dane dotyczące PKB, podmiotów gospodarki i przemysłu odnoszą się do 1997 roku

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS i W.M. Orłowski, L. Zienkowski, 1998. Szacunek poziomu rozwoju oraz skali wewnętrznego zróżnicowania gospodarczego 16 nowych województw. Z Prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS i PAN, z.262.

Najwięcej dużych firm eksportowych mieści się w woj. mazowieckim – 29 (głównie w Warszawie) i śląskim – 19. Druga grupa to województwa mające 5 lub 6 dużych eksporterów (wielkopolskie, kujawsko-pomorskie, lubelskie, pomorskie i podkarpackie). Tylko po jednej takiej firmie znajduje się w województwach: podlaskim, świętokrzyskim i opolskim.

Bardzo zróżnicowane są kierunki powiązań poszczególnych województw z rynkami zagranicznymi. Jest to bardzo interesujące zagadnienie dla badań geograficznych, które w tym opracowaniu może być jedynie zasygnalizowane. Warto zwrócić uwagę na dwie kwestie. Jedną to rozległość kontaktów wyrażona wskaźnikiem dywersyfikacji. Wskaźnik ten dla eksportu Polski ma wartość 10,4 (tab.4). Odpowiada to 11 krajom, do których Polska w 1998 r. kierowała łącznie 76,5% wartości swojego eksportu. Najwyższe wskaźniki dywersyfikacji dotyczą woj. mazowieckiego (13,3), śląskiego i małopolskiego. Bardzo małe jest zróżnicowanie kierunków eksportu woj. lubuskiego (2,6), opolskiego (4,0) i wielkopolskiego (4,6).

Wyraźny jest związek dominujących kierunków eksportu z położeniem województwa. Zestawienie przedstawiające eksport każdego województwa do państw sąsiadujących z Polską (tab.4) pozwala wyraźnie zauważyć oddziaływanie efektu sąsiedztwa. Województwa zachodnie wykazują najsilniejsze powiązania z Niemcami. Dotyczy to także woj. opolskiego. Udział eksportu do Niemiec przekracza w nich 50% lub zbliża się do tej wartości. Województwa wschodnie cechuje niski udział Niemiec (podlaskie 13,5%, lubelskie 16,3%, podkarpackie 23,4%), a nawet nie dominuje w nich eksport do państw Unii Europejskiej.

Związki handlowe z Rosją mają największe znaczenie dla woj. podlaskiego i woj. warmińsko-mazurskiego. Dla województw: lubelskiego i podkarpackiego znaczącą rolę odgrywa eksport na Ukrainę. Kontakty handlowe z Białorusią, choć ogólnie bardzo skromne, zaznaczają się wyższym udziałem w woj. podlaskim. Tę samą uwagę można odnieść do handlu z Litwą.

We wszystkich województwach graniczących z Czechami intensywność kontaktów z tym krajem jest silniejsza niż w innych regionach Polski, jednakże na te relacje nakłada się, również wynikający w pewnym stopniu z położenia, handel z Niemcami. Jeśli chodzi o eksport do Słowacji, to jest on nieznaczny, rozmiarami zbliżony do wymiany z Białorusią i Litwą. Wyraźniej zaznacza się jedynie w strukturze eksportu województw: małopolskiego, śląskiego i podkarpackiego, a więc również i w tym przypadku dotyczy to regionów, które graniczą ze Słowacją.

Tab.4. Dywersyfikacja eksportu oraz udział eksportu do państw Unii Europejskiej i państw graniczących z Polską w eksporcie województw w 1998 roku

Województwo	Wskaźnik dywersyfikacji	Udział eksportu do UE w ogólnym eksporcie województwa w %	Udział eksportu w ogólnym eksporcie województwa w %						
			Białoruś	Czechy	Niemcy	Litwa	Rosja	Słowacja	Ukraina
Dolnośląskie	6,8	75,3	0,4	7,1	43,7	0,9	1,5	0,8	2,0
Kujawsko-Pomorskie	7,5	76,0	0,8	1,7	46,3	2,1	6,7	0,5	2,7
Lubelskie	8,8	42,5	2,8	2,2	16,3	0,8	7,9	1,3	27,2
Lubuskie	2,6	88,6	0,3	1,8	69,0	0,7	1,6	0,7	1,5
Łódzkie	8,3	72,9	0,9	2,6	39,7	2,7	5,7	0,9	3,2
Małopolskie	12,0	58,3	0,6	4,9	31,1	1,9	5,5	3,8	6,4
Mazowieckie	13,3	54,0	1,4	4,9	20,3	2,4	11,0	1,2	3,8
Opolskie	4,0	79,3	0,4	6,1	59,5	0,8	2,7	1,9	2,1
Podkarpackie	9,2	46,0	0,7	2,3	23,4	0,9	8,2	2,0	16,5
Podlaskie	7,4	33,3	10,7	0,9	13,5	12,1	22,8	0,1	2,7
Pomorskie	7,9	76,0	0,3	0,8	38,8	0,8	5,5	0,3	0,8
Śląskie	10,3	72,1	0,6	5,7	29,9	0,6	1,4	2,3	2,6
Świętokrzyskie	7,4	70,7	0,7	2,2	38,8	1,4	5,4	1,4	5,8
Warmińsko-Mazurskie	7,4	67,6	0,4	1,7	39,2	1,5	14,0	0,1	1,0
Wielkopolskie	4,6	83,4	0,8	2,1	52,0	1,1	3,6	0,5	1,6
Zachodniopomorskie	5,4	76,0	0,2	1,0	53,1	0,7	1,3	0,1	0,9
Polska	10,4	68,3	0,9	3,6	36,3	1,5	5,6	1,2	3,8

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.